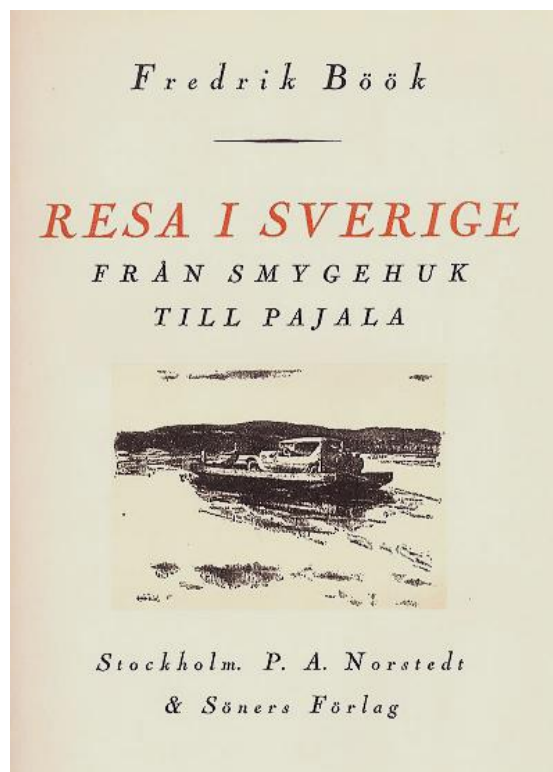

RESANDE FÖRFATTARE

Sven-Göran Fransson

Efter att de första reserestriktionerna införts under coronapandemin sommaren 2020 gjorde jag ett bokfynd i en närliggande antikaffär. Boken är vackert inbunden och titeln lyder *Resa i Sverige från Smygehuk till Pajala*. Den är skriven av Fredrik Böök och utgiven av Norstedts & Söners Förlag 1924 med illustrationer av medresenären Gunnar Lindvall som var journalist och tecknare på Svenska Dagbladet samt bokillustratör. Böök skrev en biografi om Verner von Heidenstam utgiven 1959 och redigerade Verner von Heidenstams samlade verk tillsammans med Kate Bang, utgivna av Albert Bonniers förlag. Reseberättelsen gav upphov till en underhållande virtuell resa. Inledningen är minst sagt anslående under rubriken Hallandsåsen och Kullen:

”På morgonen den 10 juni föll ett jämnt stritt regn, medan vår Cadillac stormade den långa backe, som från Östra Karups kyrka leder upp till krönet av Hallandsåsen. Där nere vid bukten av Kattegatt sovo de båda badorterna, det oförvitliga och hygieniska Malen på sin sandstrand och det en gång idylliska och eleganta Båstad”.

Titelblad.

I sista kapitlet redovisas att resan omfattat 600 mil under 41 dagar. Författaren återkommer däremellan till bilens styrka och tillförlitlighet, inte ens en punktering. Detta i kombination med de 90 hästkrafterna beskriver han själva bilfärderna i högstämda lyriska ordalag. Sista meningen lyder:

”Den lyckan fick jag till skänks av den starka motorn, och om den icke blev omsatt till poesi, så är felet mitt.”

Fredrik Böök var professor i litteraturhistoria vid Lunds universitet, litteraturkritiker i Svenska Dagbladet och ledamot i Svenska Akademin. I en lång publikationslista finns flera reseberättelser varav *Resa i Sverige* omnämns som ”kvicka och karaktäristiska skildringar av människor och förhållanden” i Nordisk Familjebok, 1951 års upplaga. För Bööks förhållande till Heidenstam och Bang hänvisas till andra biografier av Per Gedin och Martin Kylhammar.

Under färden matas man med en anseelig mängd författardata men även historiska uppgifter liksom folkliv, kompletterade med svartvita illustrationer. Böök är överraskande sparsam med associationer till Verner von Heidenstam. Dikten om Himladrottningen i Heda omnämns i en mening. Den andra noteringen är lite mer omfattande, kanske för att den handlar om Böök själv. Han citerar ”mer eller mindre burleska poem” från Heidenstams brev under pseudonymen Haquin Bager eller ”den älskvärdaste av vänner och den mest stimulerande av brevskrivare”. Ett roande exempel handlar om bevärningen 122-Böök vid Bredåkra lägerplats i Blekinge. Resenären berör i sammanhanget en fullständig upplaga av Heidenstams skrifter avsedda för 2000-talet!

Det kan vara av intresse att jämföra med *Svenska Turistföreningens Resehandböcker*, del XXIII som handlar om Östergötland, utgiven 1916. Den är upplagd för resor med ångbåt, järnväg, velociped, skjuts och till fots. Sevärigheter och förslag på utflykter beskrivs liksom utförliga uppgifter om vissa orters nödvändiga bekvämligheter för en resenär såsom hotell, bank, post, telegraf, apotek och badhus. För den lilla orten Skänninge anges i tidens anda att ”Hotellbetjäning möter vid de förnämsta tågens ankomst”. I boken omnämns Heidenstam som boende på Naddö utanför Vadstena. På Mauritzberg vid Bråviken omtalas att han där skrev flertalet av sina berättelser som ingår i *Karolinerna*.

Heidenstams egna resor avspeglas såväl under hans konstnärsutbildning som i författarskap och framgår tydligt i biografier om honom liksom i hans egen brevväxling. Från Mauritzberg vid Bråviken i Östergötland, efter att ha lämnat Naddö, skriver han 1919 till Ellen Key bl a ”Du har rätt, det känns underligt att inte längre höra Vättersplasket utan vara husvill, men förändringen var nödvändig och ännu när jag ett svagt hopp att vägarna till utlandet skola öppnas inom någorlunda överskådlig tid.” På Övralid finns tavlor målade av Heidenstam och i husets vind finns resekoffertar av olika slag. Hugo Kamras akademiska avhandling *Den unge Heidenstam* från 1942 berör hans ungdomsår under rubrikerna ”Skolpojken och orientfararen” samt ”Landsflyktsåren”. I sin bok *Bland resenärer och kosmopoliter* från 2017 analyserar Martin Kylhammar ingående flera svenska författare med anknytning till resande. Några exempel är A Strindberg, S Lagerlöf, H Martinson, E Johnson och A Lundkvist. Heidenstam omtalas med termer såsom livsglädje, orientalism, aristokratisk vagabond, till och med matematisk precision för antalet ord med en viss destination i Heidenstams litterära produktion. Inför författardebuten 1888 hade han varit på resande fot i 7 år för att åter börja resa under knappt tiotalet år fram till inflyttningen på Övralid 1925. Bööks biografi kommenteras liksom resande i ett vidare perspektiv. Heidenstams vistelse bland svenska konstnärer utomlands finner man i dikterna *De glada konstnärerna* och *Kosmopoliten* ur debutverket *Vallfart och vandringsår*.

Koffertar på Övralids vind. (Bilden publicerad med tillstånd)

I en vackert bunden, albumliknande samling med titeln *Scraps* finns blyertsteckningar och akvareller i original av Heidenstam. Han kallar det för reseminnen från åren 1876-1877. Varje litet konstverk är skyddat av ett tunt silkespapper. Bonniers gav ut en tryckt version 1939 till Heidenstams 80-årsdag. Nedanstående exempel är ett utsnitt från en skissartad teckning som kan vara lämplig för jämförelse med ovanstående foto på Heidenstams egna trunkar.

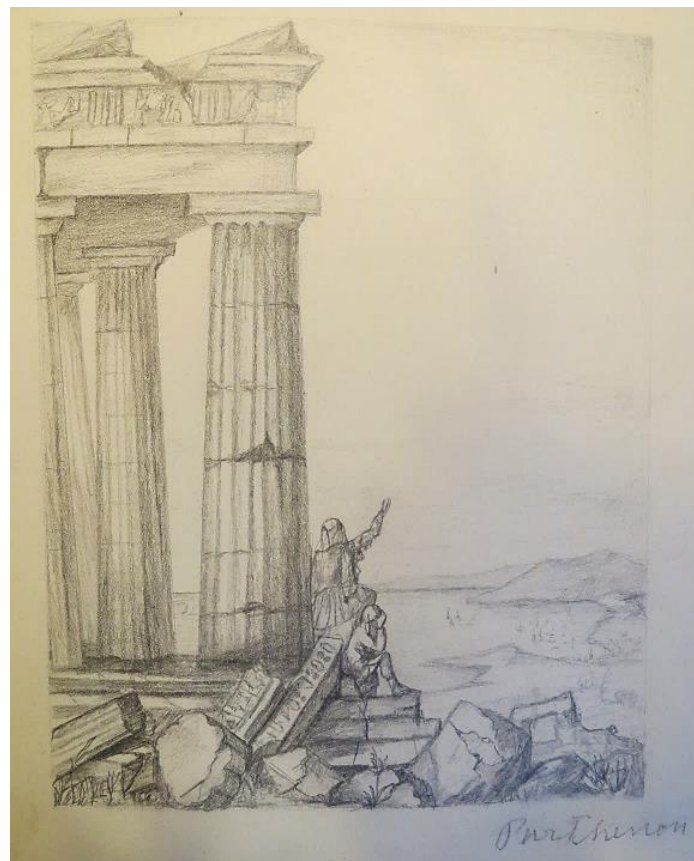

”Vid en järnvägsstation”. (Övralidsarkivet, Stiftsbiblioteket/Linköpings stadsbibliotek)

Nedan följer ytterligare några mer arbetade exempel från samma album. De bedöms vara utförda senare, ur minnet dygn eller rent av flera veckor efteråt.

Motiv från Egypten. (Övralidsarkivet, Stiftsbiblioteket/Linköpings stadsbibliotek)

"Parthenon". (Övralidsarkivet, Stiftsbiblioteket/Linköpings stadsbibliotek)

I Emil Hildebrands *Sveriges Historia, Intill tjugonde seklet* (Avd. 10), avhandlas Heidenstam på några få rader såsom härold för livsglädjen men senare även det svenska folkets pliktkänsla i historiskt svåra stunder. Emil Hildebrand var riksarkivarie 1901-16. Brodern Hans Hildebrand var riksantikvarie 1879-1907, författare till flera historiska verk och med särskild sakkunskap inom svensk medeltid. Han var enligt Bo Ollén i hans bok *Heidenstam som barnboksförfattare* en viktig historisk källa för Heidenstam. Hans Hildebrand var dock kritisk till Heidenstams bristande noggrannhet i detta avseende. Carl Grimberg är i sin *Svenska folkets underbara öden* (del IX) mer ordrik och översvallande i sin beskrivning av Heidenstam. Boken Vallfart och vandringsår sammanfattas som "...fylld av sådana mästerligt berättade sagor och sägner från Österlandet, och den röda tråden är den bekymmerslösa livsglädjen". Även Grimberg betonar därefter att "Den forne resenären i österled har blivit hembygdskänslans innerligaste tolkare". De historiska verken analyseras ingående i mycket positiva ordalag.

I *Dagboksanteckningar 1916-32* sammanställda av Kate Bang finns resorna katalogiserade i kronologisk ordning. Efter inflyttningen på Övralid 1925 fortsätter paret Bang och Heidenstam att resa men inte med samma vagabondkaraktär som tidigare. Från dessa anteckningar återges endast en tabellsida av flera.

Rejsen 9/10 1919 - 27/4 1920	
10 - 13	oktbr. Berlin, Hospitz der Berliner Stadtmission.
14 - 16	" Basel, Schweizerhof.
17 - 20	" Luzern, Schweizerhof.
21 - 22	" Genua, Hotel Bristol.
23 - 3	novbr. Nervi, Strand Hotel.
4 - 26	" Rom, Grand Hotel.
26 - 30	" Neapel, Bertholinis Palace Hotel.
30 - 14	decbr. Sorrento, Hotel Vittoria.
14 decbr. 1919 - 11 mars 1920	Neapel, Bertholinis Palace Hotel.
11/3 - 2/4	Rom, Grand Hotel.
2 - 6	april Florentz, Hotel Minerva.
6 - 8	" Bologna, Hotel Regina.
8 - 15	" Milano, Hotel Metropole.
15 - 21	" Luzern, Hotel Schwanen und Rigi.
21 - 25	" Basel, Schweizerhof.
26	" Berlin, Centralhotellet.
27	" Köbenhavn, d'Angleterre. Jeg på Rigshospitalet.

Dagboksanteckningar. (Övralidsarkivet, Stiftsbiblioteket/Linköpings stadsbibliotek)

Under rubriken Verner von Heidenstams skaldskap i *Samlade skrifter av Oscar Levertin*, del åtta, *Diktare och drömmare* som inleds med orden "Det är blott barn, stora och små, som tro, att skaldet få till skänks uppenbarelsen af lifshemligheterna..." och fortsätter något senare med "...hvad Geijer med ett ofta citeradt ord kallat det som sker i det som synes ske". Han recenserar därefter Vallfart och vandringsår, Hans Alienus och Nya dikter. Han ser en utveckling i de två första verken från glädjetemat till skönhet, "Den unge riddaren har blifvit en trettioåra resefilosof". I den sista diktsamlingen sker enligt Levertin en fördjupning in mot själens innersta.

Gustaf Fröding bedömer Heidenstams Dikter i sin *Skrifter av Gustaf Fröding, Prosa*. Han betonar den fria stilen och för att förstå diktsamlingen måste man befria sig från fördomar, gammal tvångsmoral och dåtida läroteser. I samma volym finns en berättelse som kort och gott heter Heidenstam vars utseende intresseväckande nog beskrivs som en blandning mellan en gam och en häst. Han fördjupar sig i utländskt påbrå och att det finns inte mycket svenskt i Heidenstams utstrålning vilket även framgår i många historiska stycken t ex en överklig karakteristik av Karl XII och som skald är han "mera konstnär än virtuos". Efter en ingående analys kommer ett tillägg med vissa korrigeringar av tidigare åsikter i t ex Karolinernas brist på "svenskhet". Att Heidenstam fick kritik för sina historiska verk och deras brist på faktaunderlag framgår ju tydligt i Bo Olléns bok. En bedömningskommitté fann rikliga anledningar till rättelser före utgivningen av *Om svenskarna och deras hövdingar*. Läseboken mottogs välvilligt av recensenter efter utgivningen med undantag av främst Hans Hildebrand. I övrigt värderas Heidenstams historiska bakgrundskunskaper högre i *Bjälboarvet* än i *Karolinerna* och Ollén redogör även ingående om vilka källor Heidenstam använt sig av.

Som avslutning på resetemat nämner jag att Turistföreningens bok även beskriver slottsruinen Svaneholm efter östgötakonungen Asmund Garpe. Ruinen finns kvar och dateras till 1300-tal, den kallades även för Garpe slott, efter ett äldre ord för tyskar. Borgen belägrades av tyskar från Mecklenburg och då aktuella kungar var Håkan Magnusson och Magnus Eriksson. Asmund, för den händelsevis oinvidde, återfinns i sägenform i Anton Ridderstads *Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon öfver Östergötland* utgivet under 1870-talet. Det finns ytterligare åtskilliga svenska författare och vetenskapsmän som var resenärer men som resandets ikon framstår ändå Odysséen. En rad ur andra sången i Ingvar Björkesons översättning från 1995 lyder: "Natten gick och gryningen kom, och de seglade ständigt."
